УДК 373.5.016:94

ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ ЗАСОБАМИ МІЖПРЕДМЕТНИХ ЗВ'ЯЗКІВ

Василюк О.С., аспірант
кафедри методики навчання суспільних дисциплін та ґендерної освіти
Інститут історичної освіти
Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

У статті визначено сутність міжпредметних зв'язків, предметної та міжпредметної компетентностей учнів. Міжпредметні зв'язки розглядаються як своєрідне підґрунтя (навчальний зміст, способи діяльності) для формування відповідних компетентностей школярів в умовах компетентнісно орієнтованого навчання.

Ключові слова: *міжпредметні зв'язки, компетентність, предметна компетентність, міжпредметна компетентність, ключова компетентність, компетентнісний підхід.*

В статье определена сущность межпредметных связей, предметной и межпредметной компетентностей учеников. Межпредметные связи рассматриваются как своеобразная основа (содержание обучения, способы деятельности) для формирования соответствующих компетентностей школьников в условиях компетентностно ориентированного обучения.

Ключевые слова: *межпредметные связи, компетентность, предметная компетентность, межпредметная компетентность, ключевая компетентность, компетентностный подход.*

Vasiluk O.S. THE FORMATION OF THE COMPETENCIES OF PUPILS AT HISTORY LESSONS BY MEANS OF INTERDISCIPLINARY CONNECTIONS

The article defines the essence of interdisciplinary connections, subject and interpersonal competencies of students. Interpersonal relations are considered as a peculiar basis (educational content, methods of activity) for forming the appropriate competencies of students in conditions of competence-oriented learning.

Interpersonal relations in the conditions of differentiation of the content of education into separate subject fields is a prerequisite for the formation of a coherent picture of the world of the students, subject, key and interpersonal competencies. Subject competence is the learning experience acquired by students in the learning process that is specific to a particular subject of activity related to the learning, understanding and application of new knowledge. Interpersonal competence is the ability of the student to apply, in relation to the interdisciplinary range of problems of knowledge, skills, practices and attitudes that belong to a certain range of educational subjects and educational fields. The effective formation of competencies of students contributes to the use of interpersonal relationships. In our view, further study and specification requires a methodology for using interdisciplinary connections between the history of Ukraine and Ukrainian literature, in particular, during integrated and binary lessons, in forming the subject and intersubject competencies of students.

Key words: *interdisciplinary connections, competence, subject competence, interdisciplinary competence, key competence, competence approach.*

Постановка проблеми. В умовах навчання на засадах компетентнісно орієнтованого підходу, що передбачений у Концепції Нової української школи (2016) та в Законі України про освіту (2017), проблематика міжпредметних зв'язків трансформується в проблематику предметних і міжпредметних компетентностей учнів. Саме з таких позицій було оновлено навчальні програми з історії для учнів 5–9-х класів у 2017 р. У тексті програм відновлено рубрику «міжпредметні зв'язки» і основна увага приділяється зв'язкам історії з українською літературою. Тому використання міжпредметних зв'язків в умовах компетентнісно зорієнтованого навчання, зокрема зв'язків історії України з українською літературою, є актуальним напрямом наукових досліджень і методичних розробок.

Аналіз останніх наукових досліджень. Проблема міжпредметних зв'язків історії в сучасній школі досліджується у працях українських учених і вчителів-практиків Г. Бабійчук, К. Баханова, Ю. Бицюри, Г. Гречушкіної, М. Добриці, С. Защитинської, В. Корнєєва, О. Мариновської, О. Матюшенко, О. Пометун, Л. Соловйової, О. Удода та ін., у яких висвітлені зміст таких зв'язків, прийоми і методи їх реалізації на уроках, специфіка організації та проведення бінарних та інтегрованих уроків. Сучасні підходи до шкільної освіти зумовлюють потребу дослідження особливостей формування компетентностей учнів засобами міжпредметних зв'язків.

Метою статті є характеристика формування компетентностей учнів на уроках історії засобами міжпредметних зв'язків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Запровадження в шкільній освіті компетентнісного підходу вимагає оновлення методики реалізації міжпредметних зв'язків. Міжпредметні зв'язки – це узгоджене з позицій різних наук, що є основою навчальних предметів, трактування та оцінювання фактів, понять, об'єктів, подій, процесів, явищ, що дає змогу системно, послідовно та доцільно формувати в учнів цілісну картину світу, виходячи за межі предметного мислення та із використанням споріднених для різних предметів методів і технологій навчання.

Типологія навчальних предметів залежно від провідної мети вимагає адекватної організації процесу навчання, яке має забезпечувати у процесі вивчення того чи іншого предмета формування в учнів предметної, міжпредметних та ключових компетентностей.

Предметна (галузева) компетентність – набутий учнями у процесі навчання досвід специфічної для певного предмета діяльності, пов'язаної із засвоєнням, розумінням і застосуванням нових знань [1].

Предметна компетенція – сукупність знань, умінь та характерних рис у межах змісту конкретного предмета, необхідних для виконання учнями певних дій з метою розв'язання навчальних проблем, задач, ситуацій [1].

Міжпредметна компетентність – здатність учня застосовувати щодо міжпредметного кола проблем знання, вміння, навички, способи діяльності та ставлення, які належать до певного кола навчальних предметів і освітніх галузей [1].

В умовах творення нових освітніх стандартів і навчальних програм стає зрозумілою необхідність узгодження навчального змісту окремих предметів з необхідністю формування ключових та міжпредметних компетентностей.

Дослідниця Н. Матяш зосереджує увагу на тому, що міжпредметні компетенції як нормативні вимоги до навчання мають визначатися в державних освітніх стандартах, навчальних програмах, підручниках та посібниках [4, с. 47]. Вона зазначає, що розробники нормативних документів мають враховувати всі можливі зв'язки на різних рівнях:

вертикальному – для всіх трьох ступенів навчання (початкова, базова і старша школа),

горизонтальному – максимально можливі для всіх навчальних предметів і особливо між спорідненими предметами;

внутрішньоструктурні зв'язки міжпредметних компетенцій: аксіологічний (система цінностей), когнітивний (система теоретичних знань), практичний (система умінь і навичок), емпіричний (досвід: науковий і життєвий) [4, с. 47].

До навчальних програм для 5–9-х класів загальноосвітньої школи в 2017 р. було внесено низку змін, спрямованих на підсилення компетентнізації навчання, а саме:

– програми перебудовано на основі результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів, які є сукупністю знаннєвого, смислового і діяльнісного компонентів;

– збалансовано обсяги виділеного на навчання історії по класах і реального (тобто потрібного для досягнення програмних цілей) часу;

– забезпечено доступність і системність цілей навчання;

– суттєво розширено можливості для вчителя самостійно планувати навчальну роботу з учнями як за змістом, так і за видами;

– вилучено обов'язкові теми практичних занять, які обмежували самостійність учителя в доборі джерельного матеріалу, методів і прийомів навчання;

– створено нову пояснювальну записку до програм, в якій визначено: мету шкільної історичної освіти; компетентнісний потенціал предмета, соціально й особистісно значущі ідеї, які послідовно розкриваються в процесі навчання і виховання учнів (їх співвіднесено з ключовими компетентностями); наскрізні, міжпредметні й предметні змістові лінії, що забезпечують формування школяра як культурно-освіченої, інформаційно-свідомої й морально-зрілої людини; базові елементи історичної компетентності [3].

Потрібно розрізняти міжпредметні зв'язки і міжпредметні компетентності. Міжпредметні зв'язки є своєрідним підґрунтям (навчальний зміст, способи діяльності тощо) для формування відповідних міжпредметних компетентностей. Чинний Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти дає визначення лише естетичної міжпредметної компетентності: здатності виявляти естетичне ставлення до світу в різних сферах діяльності людини, оцінювати предмети і явища, їх взаємодію, що формуються під час опанування різних видів мистецтва [1].

У попередні роки в структурі предметної історичної компетентності визначали шість елементів/компонентів/складників. Серед них: хронологічна компетентність, просторова компетентність, мовленнєва компетентність, інформаційна компетентність, логічна компетентність, аксіологічна компетентність.

Після прийняття Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (2011 р.) мовленнєва компетентність була визначена ключовою. У структурі предметної компетентності залишилися лише п'ять складників: хронологічний, просторовий, інформаційний, логічний, аксіологічний.

Хронологічний складник компетентності пов'язаний з хронологією, з історичним часом і визначає здатність учня/учениці орієнтуватися в історичному часі.

Просторовий складник предметної компетентності визначає здатність учня/учениці орієнтуватися в історичному просторі, вільно користуватися історичними картами та орієнтуватися в легендах цих карт.

Інформаційний складник компетентності характеризує здатність учня/-иці працювати з історичною інформацією, з різними історичними джерелами, адекватно оцінювати історичну інформацію та доцільно її використовувати на уроках і в життєвих ситуаціях.

Логічний складник предметної історичної компетентності характеризує здатність учня/учениці здійснювати мисленнєві операції за законами формальної логіки, аналізувати та синтезувати знання, критично мислити.

Аксіологічний складник предметної історичної компетентності характеризується як здатність учнів/учениць формулювати власні оцінні судження, мати власні ціннісні орієнтації, виявляти і стимулювати мотивацію до навчальних дій.

Крім вказаного поділу предметної компетентності на п'ятискладникову структуру, є в методичній науці ще підхід, згідно з яким у структурі предметної компетентності виокремлюють три функціональні компоненти: когнітивний, операційно-діяльнісний та оцінно-мотиваційний. Такий підхід передбачає, що поняття компетентність охоплює комплекс знань, умінь, навичок, ставлень, мотивів і цінностей.

На формування складників предметної історичної компетентності значний вплив має вивчення української літератури. Саме емоційно-образне сприйняття особливостей конкретної історичної епохи за допомогою літературних творів допомагає зміцнювати історичну свідомість учнів та формувати історичне мислення, що визначається важливим завданням шкільної історичної освіти в нормативних документах галузі освіти.

В українській літературі предметну компетентність трактують як готовність і здатність школяра працювати з текстами різних художньо-естетичних систем, культурно-історичних епох, світоглядних орієнтирів, традицій і стилів:

– розуміти зміст прочитаного;

– з'ясовувати авторську позицію і художні засоби донесення її до читача;

– творити на основі прочитаного власні смисли, думки, погляди щодо порушених проблем;

– висловлювати власну (подеколи критичну) позицію стосовно прочитаного;

– сприймати художній твір як чинник формування життєвого досвіду та соціально-психологічного й соціокультурного становлення.

Відповідно, учня, який достатньо володіє такою здатністю, укладачі оновлених навчальних програм (2017 р.) уважають компетентним читачем [7, с. 5].

Говорячи про важливість міжпредметних зв'язків на уроках історії у контексті формування компетентностей учнів, звернемося до твердження дослідниці Н. Івако: «Екстенсивні шляхи вирішення «вічних» дидактичних проблем (невідповідність навчального часу обсягам навчальних знань, які необхідно засвоїти; подрібнення, фрагментарності навчальних курсів; лінійність, «попараграфність» навчальних курсів; збільшення кількості навчальних предметів й ін.) практично вичерпані. Шлях інтенсиву – в збільшенні «щільності» одиниці навчального процесу (урок замінюється блоком уроків), а також за рахунок «згущення» навчального змісту і його інтеграції» [2].

Оновлені програми з історії України та української літератури (2017 р.) орієнтовано на діяльнісний підхід і на формування певних навчальних умінь, які інтегруються в межах предметних, міжпредметних та ключових компетентностей. Тому важливу роль у їх формуванні відіграють міжпредметні зв'язки. Зокрема, наголосимо, що міжпредметні зв'язки історії України та української літератури сприяють формуванню аксіологічного складника предметної історичної компетентності, оскільки допомагають розвитку у школярів на прикладах життя та діяльності історичних постатей і літературних героїв ціннісних орієнтацій, інтересу до читання джерел і літератури та мотивують їх до подальшої навчальної діяльності. Наприклад, перший розділ програми з історії України (9-ий клас) «Українські землі у складі Російської імперії наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст.» містить посилання на можливі міжпредметні зв'язки з трьома розділами навчальної програми з української літератури для 9-го класу. Зазначається, що в розділі «Українська література доби Ренесансу і доби Бароко», вивчаючи «Історію русів», учень/учениця осмислить значення «Історії русів» для української культури цього часу [6, с. 58]. Розділ «Нова

українська література» в програмі 9-го класу містить тему «Іван Котляревський. «Енеїда» (скорочено), «Наталка Полтавка». Учень/учениця мають осмислити роль спадщини нової української літератури для національного самоусвідомлення. Крім того, в розділі «Література українського романтизму» школярі мають зрозуміти зв'язок між ідеями Просвітництва, романтизмом та діяльністю осередків національного відродження в Наддніпрянській Україні [6, с. 58].

Слід зазначити, що вивчення творчості І. Котляревського в програмі з української літератури супроводжується відсилкою до змісту історії України: «Україна у XVIII ст.; доба козаччини» [6, с. 66].

Другий розділ програми з історії України «Українські землі у складі Австрійської імперії наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст.» містить вказівку на міжпредметні зв'язки з українською літературою. У розділі програми «Література українського романтизму», вивчаючи тему «Осередки романтичного руху в Західній Україні («Руська трійця»)», учень/учениця мають усвідомити, що «романтик – духовно багата, творча людина. Виховання шанобливого ставлення до засад народної моралі й етики: працелюбності, щирості, любові й поваги до батьків. Краса вірності в коханні» [6, с. 59]. Але в програмі з української літератури у вказаному розділі відповідних відсилок до програми з історії України немає: присутні лише вказівки на міжпредметні зв'язки з курсами мистецтва та зарубіжної літератури [6, с. 68].

У третьому розділі оновленої навчальної програми з історії України «Повсякденне життя та культура України кінця XVIII – першої половини XIX ст.» дається вказівка на такий зв'язок з програмою курсу української літератури:

– розділ: Тема жіночої долі у творчості Тараса Шевченка. Тема: «Катерина», «Наймичка», «У нашім раї на землі…» (Учень/учениця шанобливо ставиться до жінки в усіх її іпостасях (жінка-мати, жінка-кохана), усвідомлює, що жінка – уособлення краси на Землі);

– розділ: Нова українська література. Тема: Іван Котляревський. «Енеїда», «Наталка Полтавка» (Учень/учениця пояснює алюзію на події історії України, розуміє необхідність відстоювати людську гідність, власні принципи); 9-ий клас. Українська література;

– розділ: Пантелеймон Куліш. Тема: Пантелеймон Куліш. «Чорна рада» (Учень/учениця усвідомлює значення ініціативності, наполегливості й працьовитості для досягнення поставленої мети. Прагнення до справедливості, лицарства, щирості, вірності почуттю й обов'язку) [6, с. 60].

Завдяки таким міжпредметним зв'язкам формування аксіологічного складника історичної компетентності відбувається на засадах загальнолюдських цінностей, гуманізму, антропоцентризму, естетичних і етичних принципів суспільного буття, що відповідає змісту сучасних освітніх настанов.

Висновки і перспективи подальших наукових розвідок. Отже, міжпредметні зв'язки за умов диференціації змісту освіти на окремі предметні поля є необхідною умовою для формування в учнів цілісної картини світу, предметних, ключових та міжпредметних компетентностей. Предметна компетентність – це набутий учнями у процесі навчання досвід специфічної для певного предмета діяльності, пов'язаної із засвоєнням, розумінням і застосуванням нових знань. Міжпредметна компетентність – здатність учня застосовувати щодо міжпредметного кола проблем знання, вміння, навички, способи діяльності та ставлення, які належать до певного кола навчальних предметів і освітніх галузей. Ефективному формуванню компетентностей учнів сприяє використання міжпредметних зв'язків. На наш погляд, подальшого вивчення та конкретизації потребує методика використання міжпредметних зв'язків історії України та української літератури, зокрема під час інтегрованих і бінарних уроків, у формуванні предметних і міжпредметних компетентностей учнів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/ laws/show/1392-2011-п

2. Ивако Н.В. Внутрипредметные и межпредметные связи в обучении истории: условия эффективной реализации. Современные методы в современном преподавании: тезисы докладов. М.: Изд-во ГПИБ, 2006. URL: https://studfiles.net/preview/2966975/

3. Ключові зміни в оновлених навчальних програмах 5–9-х класів за результатами обговорення на платформі EdEra та на предметних робочих групах. URL: http://mon.gov.ua/content /Новини/2017/06/12/2/klyuchovi-zmini-v-onovlenix-navchalnix-programax-5-9-klasiv.pdf

4. Матяш Н. Проектування міжпредметних компетенцій на основі взаємозв'язку біологічного і хімічного змісту. Рідна школа. 2012. № 6. С. 44–48.

5. Пометун О.І. Методика навчання історії в школі. / О.І. Пометун, Г.О. Фрейман. К.: Ґенеза, 2006. 328 с.

6. Українська література, 5–9-і класи: програма для загальноосвіт. навч. закладів. / Р.В. Мовчан, К В. Таранік-Ткачук, М.П. Бондар та ін. URL: http://mon.gov.ua/content/Новини/2017/08/11/na-sajt-ukrayinska-literatura-5-9.-z-chervonimdoc-(2).pdf

7. Українська література, 5–9-і класи: програма для загальноосвіт. навч. закладів (зі змінами, внесеними в 2015 р.). URL: http://old.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/692/ educational_ programs/1349869429/